

VEKSELIO TAIKYMO TEORINIAI IR PRAKTINIAI ASPEKTAI

Kristina Lukauskaitė-Valatkė

Kauno kolegija

Anotacija. Vekselis, kaip vertybinis popierius, turi nemažai privalumų lyginant su kitais paskolos santykius įforminančiais dokumentais ir yra gan plačiai taikomas. Vekselio universalumą lemia tai, jog vekselis taikomas ir kaip prievolės įvykdymo užtikrinimo būdas ar kreditavimo bei atsiskaitymo įrankis. Be to, vekselis, kaip civilinių teisių objektas, gali būti perkamas, parduodamas, įkeičiamas, pagal vekselį kitaip perduodamos visos teisės. Vekselio davėjui nevykdant įsipareigojimų pagal išduotą vekselį, kreditoriui nereikia kreiptis į teismą, o atliekant būtinus, įstatyme numatytus veiksmus ir laikantis nustatytos tvarkos, vekselis tampa vykdomuoju dokumentu. Tad tinkamas vekselio institutą reglamentuojančių taisyklių taikymas yra būtina sąlyga, jog vekselis būtų efektyvus jo turėtojui. Straipsnyje analizuojama vekselio samprata, privalomi reikalavimai vekselio turiniui, formai, vekselio mokėjimo ir pateikimo apmokėti terminai ir tvarka, trumpai aptariamos vekselių rūšys. Akcentuojama vekselio pateikimo apmokėti termino svarba, užtikrinanti vekselio turėtojo galimybę pasinaudoti vekselio instituto privalumu, – išvengti teismo proceso dėl neįvykdyto įsipareigojimo, o tai užtikrina greitesnį ir mažiau išlaidų reikalaujantį neteisminį procesą. Probleminiai klausimai išryškunami remiantis aktualia teismų praktika, kurioje išaiškintos iš vekselio kylančių reikalavimų patenkinimo galimybės vekselio turėtojui vekseliui netekus vertybinio popieriaus statuso, kadangi mokslinių tyrimų šiuo klausimu yra mažai. Tyrimui atlikti taikyti metodai: teisės aktų analizė, teismų praktikos analizė ir mokslinės literatūros analizė.

Reikšminiai žodžiai: vertybinis popierius, vekselis, paskolos sutartis

Įvadas

Skolinimosi santykiai susiklosto tiek tarp fizinių, tiek tarp juridinių asmenų ir visuomet yra susiję su didesne ar mažesne rizika. Todėl labai svarbu, jog teisinėmis priemonėmis rizika neatgauti paskolintų lėšų būtų kuo labiau sumažinta. Visų pirma, svarbiausia yra tai, kad skolinimosi santykiai tarp asmenų būtų įteisinti rašytine forma. Tai ženkliai sumažina riziką neatgauti paskolintų lėšų nei tokie santykiai būtų aptarti tik žodžiu. Nors informacijos apie rašytinės sutarties svarbą visuomenėje pateikiama nemažai, tačiau tarp fizinių asmenų vis dar neretai pasitaiko pasitikėjimu pagrįsti žodiniai susitarimai, kurių įrodymo galimybės yra itin apskunkintos.

Tarp šalių susiklostę paskolos teisiniai santykiai gali būti apibrėžti paskolos raštelio, paskolos sutartimi ar kitais dokumentais. Tačiau ganėtinai populiarus ir patogus skolos faktą patvirtinantis dokumentas – vekselis, kuris taikytinas ir kaip prievolės įvykdymo užtikrinimo būdas. Be to, lyginant su paskolos sutartimi ar paskolos raštelio, paskolos gavėjui (vekselio davėjui) laiku negražinus paskolintos sumos, vekselio pateikimas vykdyti priverstine tvarka yra kur kas paprastesnis ir greitesnis procesas, leidžiantis išvengti kreipimosi į teismą. Tačiau tam, kad viskas vyktų sklandžiai, būtina laikytis įstatyme įtvirtintų imperatyvių reikalavimų.

Vekselio institutą reglamentuoja Lietuvos Respublikos civilinio kodekso (2000) nuostatos, Lietuvos Respublikos įsakomųjų ir paprastųjų vekselių įstatymas (1999), taip pat Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimu Nr. 987 patvirtintos Vekselių naudojimo taisyklės (1999), Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimu Nr. 988 Dėl vekselių ir čekių protestavimo taisyklių ir notarų vykdomų įrašų atlikimo tvarkos aprašas (1999).

„Nors nėra pateikiama oficiali statistika dėl to, kiek konkrečiai vekselių per metus ar kitą laikotarpį yra išduodama, tačiau iš teismų praktikos tendencijų matyti, jog ginčai, susiję su vekseliais, yra gana dažni“ (Jurkevičius, 2019, p. 71). Ir nors vekselis turi nemažai privalumų lyginant su kitais paskolos santykius įforminančiais dokumentais, jam keliami griežti turinio bei pateikimo apmokėti reikalavimai, kurių nesilaikius gali būti susiduriama su tam tikrais apskunkinimais teismo procese įrodinėjant esamą neįvykdytą įsipareigojimą. Todėl tinkamas vekselio institutą reglamentuojančių taisyklių taikymas yra būtina sąlyga, jog vekselis būtų veiksmingas jo turėtojui.

Probleminis klausimas: ar vekseliui netekus vertybinio popieriaus statuso, tinkamai užtikrinamos vekselio turėtojo reikalavimo patenkinimo galimybės?

Tyrimo tikslas – išanalizuoti vekselio taikymo teorinius ir praktinius aspektus.

Tyrimo objektas – vekselis, jo taikymo teoriniai ir praktiniai aspektai.

Tyrimo uždaviniai:

1. išanalizuoti vekselio sampratą, rūšis ir privalomuosius reikalavimus;
2. išnagrinėti vekselio pateikimo apmokėti ir apmokėjimo terminų tvarką ir reikšmę;
3. aptarti iš vekselio kylančių reikalavimų patenkinimo galimybes vekseliui netekus vertybinio popieriaus statuso.

Tyrimo metodai: teisės aktų analizė, teismų praktikos analizė ir mokslinės literatūros analizė.

Vekselio samprata, rūšys ir privalomieji reikalavimai

Lietuvos Respublikos civilinio kodekso (toliau – Civilinis kodeksas) pirmos knygos 3 dalyje įtvirtinti civilinių teisių objektai, kurių vienas – vertybiniai popieriai. Civilinio kodekso 1.101 straipsnyje nustatyta, jog „vertybinis popierius, kaip civilinių teisių objektas, – tai dokumentas, patvirtinantis jį išleidusio asmens (emitento) įsipareigojimus šio dokumento turėtojui“. Civilinio kodekso (2000) 1.105 straipsnyje pateiktoje vekselio sąvokoje įtvirtinta, jog „vekselis, kaip vertybinis popierius, – tai dokumentas, kuriuo jį išrašantis asmuo be išlygų įsipareigoja tiesiogiai ar netiesiogiai sumokėti tam tikrą pinigų sumą vekselyje nurodytam asmeniui arba kuriuo tai padaryti pavedama kitam asmeniui“. Praktiškai analogiška nuostata įtvirtinta ir Lietuvos Respublikos įsakomųjų ir paprastųjų vekselių įstatyme (toliau – ĮPVĮ). Šio įstatymo 2 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad „vekselis – vertybinis popierius, kuris išrašomas šio įstatymo nustatyta tvarka ir kuriuo jį išrašęs asmuo be sąlygų įsipareigoja tiesiogiai ar netiesiogiai sumokėti tam tikrą pinigų sumą vekselyje nurodytam asmeniui pats arba įsako tai padaryti kitam“. Pastarajame vekselio apibrėžime matyti, jog vekseliui išrašyti nustatyta tvarka įtvirtinta įstatyminėmis nuostatomis. Iš įstatymuose įtvirtintos vekselio sąvokos matyti ir tai, jog vekselyje išreiškiama vieno asmens, t. y. vekselio davėjo, valia. Taigi, vekselio išrašymas laikytinas vienašaliu sandoriu, kuriam keliami turinio ir formos reikalavimai turi atitikti įstatyme įtvirtintas nuostatas.

Remiantis Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika, dėl vekselio, kaip abstraktaus vienašalio sandorio, sukuriama naujas civilinių teisių objektas – vertybinis popierius, kuriame įtvirtinta prievolė dalyvauja civilinėje apyvartoje kaip savarankiška abstrakti prievolė, iš esmės teisiškai nepriklausoma nuo to teisinio santykio (tam tikro sandorio), kurio pagrindu ji buvo sukurta. Skolininkas (vekselio davėjas), išduodamas vekselį, sukuria kreditoriaus (vekselio turėtojo) naudai jau visiškai kitą, negu jo įsipareigojimas pagal tą teisinį santykį (tam tikrą sandorį), dėl kurio išduodamas vekselis, prievolę – prievolę pagal vekselį. Vekselio abstraktumas pasireiškia vekselio gavėjui pareiškus reikalavimą jį apmokėti – šis reikalavimas vykdomas neįrodinėjant ir nevertinant vekseliu įtvirtintos prievolės pagrįstumo (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos 2007 m. spalio 1 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-216/2007). „Vekselio abstraktumas reiškia, kad prievolė pagal vekselį nepriklauso nuo jo atsiradimo pagrindo ir ši prievolė yra be išlygų. Kadangi dėl nurodytų vekselio savybių jame nėra įtvirtinti vekselio davėjo ir kitų asmenų abipusiai atsakomybės santykiai ir įsipareigojimas sumokėti vekselyje nurodytą sumą nesiejamas su tam tikrų sutartinių ar kitokių prievolių tarp vekselio davėjo ir vekselyje nurodytų asmenų buvimu ar nebuvimu, tai vekselio davėjas negali ginčyti vekselio, remdamasis tuo, kad jo ir vekselio gavėjo nesiejo prievoliniai santykiai. Besąlygiškas įsipareigojimas sumokėti vekselyje nurodytą sumą reiškia ir tai, kad vekselyje negali būti nurodyti jokie juridiniai faktai ar aplinkybės, su kurių atsiradimu, išnykimu ir pan., būtų siejamas pagal vekselį atsiradusių įsipareigojimų įvykdymas. ĮPVĮ 19 straipsnyje nustatyta, kad asmenys, kuriems pagal vekselį atsirado tam tikros pareigos, negali vekselio turėtojui pareikšti prieštaravimų, grindžiamų asmeniniais jų ir vekselio davėjo arba ankstesniųjų vekselio turėtojų santykiais, nebent vekselio turėtojas, įgydamas vekselį, tyčia būtų veikęs skolininko nenaudai.“ (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. sausio 22 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-8/2007).

Vekselio sampratą aiškiai atskleidžia ir vekselio funkcijos. Vekselis yra ne tik vertybinis popierius, prievolės įvykdymo užtikrinimo būdas, bet ir universalus atsiskaitymo bei kreditavimo įrankis. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarime, kuriuo patvirtintos vekselių naudojimo taisyklės, nustatyta, jog asmenys savo skolinius įsipareigojimus už gaunamas prekes, suteiktas paslaugas ir atliktus darbus tiekėjams, paslaugų teikėjams gali įforminti vekseliais (Lietuvos Respublikos Vyriausybės Nutarimas Dėl vekselių naudojimo taisyklių Nr. 987, p. 23). „Naudojant vekselį kaip atsiskaitymo priemonę už pateiktas prekes, vekselis atlieka dvi funkcijas – juo atsiskaitoma už prekes ir pardavėjas kredituoja pirkėją, todėl vekselis dar vadinamas kredito pinigais. Tokį paprastą ir platų vekselio panaudojimą užtikrina jo viešas patikimumas, o šį lemia griežti vekselio formalumo ir abstraktumo reikalavimai. Abstraktumas reiškia, kad prievolė pagal vekselį nepriklauso nuo jos atsiradimo pagrindo (tam tikro sandorio) ir yra be išlygų.“ (Jurkevičius, 2019, p. 73).

Kalbant apie vekselio universalumą, pažymėtina ir tai, kad vekselis, kaip civilinių teisių objektas, gali būti perkamas, parduodamas, įkeičiamas, arba pagal vekselį kitaip perduodamos visos teisės. Tai reiškia, kad vekselio turėtojas turi teisę į visas tris daikto nuosavybės teises – valdyti, naudoti ir juo disponuoti.

Vekselių rūšis reglamentuoja tiek Civilinis kodeksas, tiek ĮPVĮ nuostatos. Teisinis reguliavimas nustato dvi vekselių rūšis – įsakomuosius ir paprastuosius. Civilinio kodekso 1.105 straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad „įsakomuoju vekseliu (trata) jo davėjas paveda kitam asmeniui, kad šis vekselio sumą sumokėtų jame nurodytam asmeniui“. Civilinio kodekso 1.105 straipsnio 4 dalyje įtvirtinta paprastojo vekselio samprata, nurodanti, kad „paprastuoju vekseliu (solo) jo davėjas pats įsipareigoja sumokėti jame nurodytą sumą“. Iš esmės analogiškos nuostatos įtvirtintos ir ĮPVĮ.

Vadovaujantis kasacinio teismo išaiškinimu, „vekselis dėl aptartų savo, kaip vertybinio popieriaus, savybių yra itin patogus ir palankus kreditoriui reikalavimo teisės įgyvendinimo būdas, tai savo ruožtu lemia, kad vekselio patikimumui civiliniuose santykiuose užtikrinti ir su vekseliu sietinoms asmenų teisėms apsaugoti ĮPVĮ nustatyti griežti vekselio formalumo reikalavimai dėl vekselio išdavimo bei iš jo kylančių reikalavimo teisių įgyvendinimo tvarkos ir šių reikalavimų nesilaikymo teisiniai padariniai“ (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. gegužės 30 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-7-100-496/2019).

ĮPVĮ nuostatomis detalai reglamentuotas vekselio institutas – vekselio rekvizitai ir forma, vekselio perdavimas, akceptas, laidavimas, apmokėjimo terminas, jo pateikimo apmokėti tvarka, reikalavimai vekselio neakceptavus arba neapmokėjus ir kt. Įstatymų leidėjas aiškiai įvardija būtinus vekselio rekvizitus. ĮPVĮ 3 straipsnyje nustatyti įsakomojo vekselio rekvizitai:

„1. Įsakomajame vekselyje (toliau – vekselis) turi būti:

1. žodžiai „įsakomasis vekselis“ tekste ta kalba, kuria vekselis išrašytas;
2. sąlyginis įsakymas sumokėti įrašytą sumą;
3. turinčio sumokėti asmens (mokėtojo) pavadinimas ar vardas, pavardė;
4. mokėjimo terminas;
5. mokėjimo vieta;
6. pavadinimas ar vardas, pavardė asmens, kuriam arba kurio įsakymu turi būti sumokėta;
7. vekselio išrašymo vieta ir data;
8. išrašancio vekselį asmens (vekselio davėjo) parašas;
9. tais atvejais, kai įsakomąjį vekselį išrašantis ūkio subjektas netvarko apskaitos pagal supaprastintos apskaitos taisykles, – tai patvirtinanti informacija.“

Paprastojo vekselio rekvizitai nustatyti ĮPVĮ 77 straipsnyje ir iš esmės yra tokie patys kaip ir įsakomojo vekselio. Tačiau išrašant paprastąjį vekselį, jame turi būti žodžiai „paprastasis vekselis“ ir, lyginant su įsakomuoju vekseliu, paprastajame vekselyje nėra sąlygos, reikalaujančios nurodyti turinčio sumokėti asmens pavadinimą ar vardą, pavardę. Svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad įstatymų leidėjas aiškiai nurodo, jog dokumentas, kuriame nėra nors vieno iš ĮPVĮ 3 ir 77 straipsniuose išvardintų rekvizitų, nėra įsakomasis vekselis arba atitinkamai neturi paprastojo vekselio galios (išskyrus ĮPVĮ 4 ir 77 straipsnio 2, 3 ir 4 dalyse nurodytas išimtis). Taigi, tokių vekselio rekvizitų nebuvimas, nedarytų dokumento negaliojančiu. Visų pirma, vekselio mokėjimo terminas. Vekselio apmokėjimo termino taisyklės ir būdai nurodyti ĮPVĮ V skyriuje. ĮPVĮ 35 straipsnyje įtvirtinta, kokie galimi vekselio mokėjimo terminai:

„1. Vekselis gali būti išrašytas apmokėti:

1. jį pateikus;
2. per tam tikrą laiką po pateikimo;
3. per tam tikrą laiką nuo išrašymo dienos;
4. nustatytą dieną.

2. Vekseliai, kuriuose nurodyti kitokie mokėjimo terminai arba vienas po kito einantys terminai, negalioja.“ Tačiau tuo atveju, jei vekselis, kuriame jo mokėjimo terminas nenurodytas, laikomas mokėtinu jį pateikus (ĮPVĮ 4 str. 2 d., 78 str. 2 d.). Šios nuostatos atspindi griežtą imperatyvų teisinį reguliavimą.

Svarbi ir vekselio mokėjimo vieta. Tos pačios nuostatos dėl vekselio mokėjimo vietos taikytinos tiek įsakomiesiems, tiek paprastiesiems vekseliams. „Vekselis gali būti pateiktas apmokėti trečiojo asmens gyvenamojoje vietoje (buveinėje), neatsižvelgiant į tai, ar ši vieta yra toje vietovėje, kur yra mokėtojo gyvenamoji vieta (buveinė), ar kitoje vietovėje“ (ĮPVĮ 6 str.). „Jeigu vekselio davėjas vekselyje nurodė kitą mokėjimo vietą negu vekselio mokėtojo gyvenamoji vieta (buveinė), bet nenurodė trečiojo asmens, kurio adresu turi būti mokama, tai mokėtojas gali šį trečiąjį asmenį nurodyti akceptuodamas vekselį. Jei trečiasis asmuo nenurodytas, laikoma, kad pats akceptantas įsipareigoja mokėti mokėjimo vietoje. <...> Jeigu vekselis mokėtinas mokėtojo gyvenamojoje vietoje (buveinėje), mokėtojas gali akceptuodamas įrašyti vietas, kur turi

būti mokama, adresu.“ (IPVĮ 29 str.). Tačiau jei nurodytos mokėjimo vietos išrašytame vekselyje nėra, tai nedaro vekselio negaliojančiu. Tokiu atveju, vieta, pažymėta šalia mokėtojo pavadinimo, laikoma mokėjimo vieta ir kartu mokėtojo gyvenamąja vieta, ar juridinio asmens buveine (IPVĮ 4 str. 3 d.).

Prie privalomųjų vekselio rekvizitų įvardinta vekselio išrašymo vieta, tačiau ir dėl šios taisyklės yra nustatyta išimtis, kuri reglamentuoja, jog „vekselis, kuriame nenurodyta jo išrašymo vieta, laikomas išrašytu toje vietoje, kuri pažymėta šalia davėjo pavadinimo“ (IPVĮ 4 str. 4 d.).

Kalbant apie vekselio formą, tiek įsakomųjų, tiek paprastųjų vekselių formai keliami vienodi reikalavimai. IPVĮ 3 straipsnio 2 dalyje ir 77 straipsnio 2 dalyje nurodyta, kad „vekselis, kurio suma didesnė kaip trys tūkstančiai eurų, turi būti notarinės formos, jeigu vekselio davėjas yra fizinis asmuo arba ūkio subjektas, tvarkantis apskaitą pagal supaprastintos apskaitos taisykles“. Taigi, kaip matyti, teisinis reguliavimas dėl vekselio formos taip pat imperatyvus, o sandorio formos nesilaikymas daro sandorį negaliojančiu.

Vekselio pateikimo apmokėti ir apmokėjimo terminų bei tvarkos nustatymas ir reikšmė

Vekselio pateikimas apmokėti laiku leidžia pasinaudoti šio instituto privalumu – išvengti teismo proceso pareiškiant reikalavimą dėl neįvykdyto įsipareigojimo. Terminu pateikti vekselį apmokėti praleidimo priežastys būna įvairios, tačiau neretai viena jų – pakankamai painus teisinis vekselio pateikimo apmokėti reguliavimas.

Remiantis Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika, vekselio apmokėjimas yra terminuota prievolė. „Apmokėjimo terminas vekselyje nurodomas dėl būtinybės apibrėžti reikalavimo pagal vekselį teisės egzistavimo laiką, taip pat siekiant sudaryti sąlygas įsipareigojimui pagal vekselį įvykdyti bei vekselio turėtojui tinkamai įgyvendinti protesto teisę, vekselio neapmokėjus“ (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. sausio 22 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-8/2007).

IPVĮ 40 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad „vekselio, kuris mokėtinas nustatytą dieną arba per tam tikrą laiką po jo išrašymo ar pateikimo, turėtojas vekselį apmokėti privalo pateikti paskutinę mokėjimo termino dieną arba per dvi po jos einančias darbo dienas“. Žodį „pateikti“ reikėtų suprasti kaip aktyvų veiksmažodį, kuriuo patvirtinamas kreipimasis dėl apmokėjimo į vekselio davėją. Pateikti vekselį apmokėjimui galima išsiunčiant registruotu laišku ar pateikiant tiesiogiai vekselio davėjui. Tuo atveju, jei vekselis apmokėti pateikiamas išsiunčiant registruota pašto siunta, būtina išsaugoti pašto siuntos registravimo dokumentą, kaip įrodymą, kad vekselis apmokėjimui buvo pateiktas nepraleidus vekselyje nustatyto termino. Šis patvirtinamasis dokumentas turi būti pateiktas notarui, į kurį kreipiamasi dėl vykdomojo įrašo atlikimo. O jei vekselis apmokėti buvo pateiktas praleidus terminą, pašto siuntos registravimo patvirtinimą būtina saugoti tam, kad būtų galima pateikti teismui kaip įrodymą, jog vekselis, nors ir pavėluotai, bet buvo pateiktas apmokėti.

Kitokia vekselio apmokėjimo tvarka nustatyta vekseliui, mokėtinam jį pateikus. Įstatyme nustatyta, jog „vekselis, mokėtinas jį pateikus, turi būti apmokėtas vekselį pateikus mokėtojui. Vekselis turi būti pateiktas apmokėti per vienerius metus nuo jo išrašymo dienos. Vekselio davėjas gali šį laiką sutrumpinti arba pratęsti. Indosantai šiuos terminus gali sutrumpinti. Vekselio davėjas gali nustatyti, kad vekselis, mokėtinas jį pateikus, negali būti pateiktas apmokėti anksčiau davėjo nurodyto termino. Šiuo atveju pateikimo laikas skaičiuojamas nuo vekselio davėjo nurodytos datos.“ (IPVĮ 36 str.). „Vekselio, mokėtino per vieną ar kelis mėnesius nuo išrašymo arba pateikimo dienos, terminas pasibaigia atitinkamą mokėjimo mėnesio dieną, jei tą mėnesį nėra atitinkamos dienos, vekselio mokėjimo terminas yra paskutinė to mėnesio diena“ (IPVĮ 38 str. 1 d.). Svarbu įsigilinti į įstatymo nuostatas ir tais atvejais, kuomet vekseliui mokėjimo terminui trūksta apibrėžtumo, o mokėjimo terminas apibrėžtas, pvz., nurodant „per pusantro mėnesio“. Tokiu atveju įstatyme reglamentuota, kad „jei vekselis išrašytas mokėti per pusantro mėnesio ar per kelis su puse mėnesio nuo išdavimo arba pateikimo dienos, pirmiausia suskaičiuojami pilni mėnesiai“ (IPVĮ 38 str. 2 d.).

Tais atvejais, kai vekselis turi būti apmokėtas valstybėje, kurioje laikas yra skirtingas nei vekselio turėtojo buvimo vietoje, taikomas vekselio mokėjimo vietos laikas. Tačiau dėl mokėjimo termino nustatymo sąlygų, kai vekselio turėtojas ir vekselio davėjas yra skirtingo laiko vietovėse, ir tam, kad būtų išvengta painiavos ir galimo termino praleidimo, patartina šias sąlygas aptarti pačiame vekseliui.

Nors įstatymų leidėjas paaiškina mokėjimo terminų sampratą, vekseliui reikėtų vengti tokio aiškiai neapibrėžto mokėjimo termino nustatymo kaip mėnesio pabaiga ar pradžia. Visgi, jeigu nurodytas mokėjimo terminas yra mėnesio pradžia, mėnesio vidurys (pvz., sausio vidurys, vasario vidurys) arba mėnesio pabaiga, tai reiškia pirmąją, penkioliktąją arba paskutinę mėnesio dieną, o žodžiai „aštuonios dienos“, „penkiolika dienų“ reiškia ne vieną arba dvi savaites, bet visų aštuonių arba penkiolikos dienų terminą (IPVĮ 39 str. 3, 4 d.).

Svarbu teisingai skaičiuoti terminą, kuomet paskutinė vekselio apmokėti diena yra nedarbo diena. Tokiu atveju taikomos bendrosios terminų skaičiavimo taisyklės, t. y. terminas perkeliamas į pirmą po nedarbo

dienos esančią dieną. O ĮPVĮ 74 straipsnyje nustatyta, jog tokiu atveju vekselio apmokėjimo negalima reikalauti iki po nedarbo dienos einančios pirmos darbo dienos.

Jei terminas pateikti vekselį apmokėjimui nėra praleidžiamas, o vekselį išrašęs asmuo nevykdo savo įsipareigojimo, vekselio turėtojas turi teisę kreiptis į notarą dėl vykdomojo įrašo atlikimo. Vadovaujantis Notarų vykdomųjų įrašų atlikimo tvarkos aprašu, patvirtintu Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1999 m. rugsėjo 13 d. nutarimu Nr. 988 (toliau – Notarų vykdomųjų įrašų atlikimo tvarkos aprašas), notaras daro vykdomuosius įrašus pagal vekselio turėtojo ar jo įgalioto asmens arba atgręžtinio reikalavimo teisę turinčio asmens rašytinį prašymą išieškoti pinigus iš skolininko. Kartu su prašymu vekselio turėtojas turi pateikti ir vekselį, taip pat jo protestą (jei vekselis protestuotinas), o jei sumokėta vekselio sumos dalis – ir pakvitavimą (Notarų vykdomųjų įrašų atlikimo tvarkos aprašas, 3 p.). Notaras, priimdamas prašymą dėl vykdomojo įrašo atlikimo, patikrina, ar vekselį pateikiantis asmuo yra teisėtas jo turėtojas, ar – jo įgaliotas asmuo, taip pat ar vekselis sudarytas pagal įstatymo reikalavimus (Notarų vykdomųjų įrašų atlikimo tvarkos aprašas, 6 p.).

Taigi, teisingas vekselio mokėjimo terminų nustatymas, taip pat teisingas ir laiku vekselio pateikimas apmokėti leidžia išvengti galinčių kilti sunkumų siekiant įrodyti neįvykdytą skolinį įsipareigojimą teisminiame procese.

Iš vekselio kylančių reikalavimų patenkinimo galimybės vekseliui netekus vertybinio popieriaus statuso

Jau minėta, jog vienas iš vekselio instituto privalumų – vekselio turėtojo pažeistų teisių gynimo procesas ne teismo tvarka. Tai reiškia, jog esant neįvykdytam įsipareigojimui pagal turimą vekselį, kreditoriui nereikia kreiptis į teismą, o atliekant būtinus veiksmus laikantis įstatymo nuostatų, vekselis tampa vykdomuoju dokumentu ir gali būti pradedama priverstinio išieškojimo procedūra. Tačiau pasinaudoti šiuo privalumu galima tik tuomet, jei vekselis atitinka jau aptartus privalomuosius reikalavimus, taip pat laiku pateikiamas apmokėti. „Pažymėtina, kad vekselis, neturintis privalomųjų rekvizitų ar pateiktas apmokėti praleidus terminus, praranda vertybinio popieriaus bei civilinių teisių objekto statusą“ (Jurkevičius, 2019, p. 73). Tad kyla klausimas, kokia, tokiu atveju, galima kreditoriaus teisių gynība. Visų pirma, reikėtų pažymėti, jog tokiu atveju kreditoriaus teisės gali būti ginamos tik teisminiame procese. Tad kreiptis į notarą praleidus vekselio pateikimo apmokėti terminą nelieka prasmės. Į teismą galima kreiptis pateikiant pareiškimą dėl teismo įsakymo išdavimo arba pateikti ieškinį Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekse nustatyta tvarka (Civilinio proceso kodeksas, 2002).

Kaip kad buvo minėta, kai pasibaigia įstatyme nustatyti terminai pateikti vekselį apmokėti, vekselis praranda vertybinio popieriaus bei civilinių teisių objekto statusą ir jam nebetaikytinos LR Įsakomųjų ir paprastųjų vekselių įstatymo nuostatos dėl reikalavimų, atsirandančių pagal vekselį, patenkinimo tvarkos bei įsipareigojusių pagal vekselį asmenų santykių.

Taigi, „vekselio pateikimo apmokėti termino praleidimas suponuoja paprastesnės jo priverstinio vykdymo tvarkos taikymo negalimumą, tačiau aplinkybė, jog yra praleistas terminas pateikti vekselį apmokėti, savaime nereiškia, kad yra negaliojantis ar išnykęs tas sandoris, kurio pagrindu buvo išduotas nurodytas dokumentas“ (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. liepos 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-314/2010). „Praleidus įstatymo nustatytą paprastojo vekselio pateikimo apmokėti terminą ir netekus galimybės pasinaudoti teise reikalauti vekselį apmokėti Įsakomųjų ir paprastųjų vekselių įstatymo nustatyta tvarka pagal notaro išduotą vykdomąjį įrašą ne ginčo tvarka, vekselis tampa paprastu skolos rašteliu, kuriuo, kaip rašytiniu įrodymu, įtvirtinama skolininko pareiga atsiskaityti su kreditoriumi“ (Kauno apylinkės teismo 2022 m. balandžio 1 d. sprendimas už akių civilinėje byloje Nr. e2-2140-959/2022). Atsižvelgiant į tai darytina išvada, kad tarp šalių yra susiklostę paskoliniai teisiniai santykiai.

Civilinio kodekso 6.871 straipsnio 3 dalyje numatyta, kad rašytinės formos reikalavimus atitinka paskolos gavėjo pasirašytas paskolos raštelis arba kitoks skolos dokumentas, patvirtinantis paskolos sutarties dalyko perdavimą paskolos gavėjui.

Civilinio kodekso 6.870 straipsnyje apibrėžta paskolos sutarties samprata, pagal kurią paskolos sutartimi viena šalis (paskolos davėjas) perduoda kitos šalies (paskolos gavėjo) nuosavybėn pinigus, o paskolos gavėjas įsipareigoja gražinti paskolos davėjui tokią pat pinigų sumą bei mokėti palūkanas, jei sutartis nenustato ko kita. Šio straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad paskolos sutartis pripažįstama sudaryta nuo pinigų arba daiktų perdavimo momento. Taigi, įstatymu paskolos sutartis priskiriama prie realinių sutarčių. Realine ji laikoma todėl, kad paskolos teisiniais santykiais atsirasti vien šalių susitarimo dėl paskolos neužtenka. Norint, kad paskolos santykis atsirastų ir jo subjektai įgytų teises ir pareigas, kartu su šalių susitarimu dėl sutarties sąlygų būtina perduoti ir sutarties dalyką – pinigus, kurių perdavimo faktą esant skolininko prieštaravimams, turės įrodyti kreditorius.

Iki 2019 metų teismai laikėsi nuostatos, kad net ir tuo atveju, kai praleistas vekselio pateikimo apmokėti terminas, vekselio turėtojas, gindamas pažeistą teisę teisme, neturi pareigos įrodinėti jokių papildomų aplinkybių, nes vekselyje įtvirtinta prievolė išlaiko turimą abstraktumą. Tokiu atveju tam, kad kreditoriaus reikalavimas nebūtų patenkintas, skolininkas privalo paneigti kreditoriaus reikalavimo pagrįstumą (Jurkevičius, 2019, p. 74).

Tačiau 2019 m. gegužės 30 d. civilinėje byloje Nr. e3K-3-7-100-496/2019 Lietuvos Aukščiausias Teismas išaiškino, jog visgi, tuo atveju, kai vekselis netenka vertybinio popieriaus teisinio statuso dėl tam tikrų trūkumų jo turiniui ar buvo praleistas terminas pateikti vekselį apmokėti, iš vekselio kylanti prievolė praranda besąlygiškumą bei abstraktumą, tačiau reikalavimo teisė pagal išrašytą vekselį savaime nesibaigia, o jai patenkinti taikomos atitinkamos Civilinio kodekso, reglamentuojančio prievolinius teisinius santykius, normos.

Vadovaujantis kasacinio teismo išaiškinimu, „tam, kad nerealizuotas ĮPVI tvarka vekselis būtų pripažintas paskolos rašteliu, jis turi atitikti CK 6.871 straipsnio 3 dalies reikalavimus, t. y. turi būti vertinama: 1) ar toks dokumentas gali būti laikomas paskolos gavėjo pasirašytu paskolos rašteliu (pvz., ar yra pasirašytas vekselį išrašiusio asmens, ar nurodyta pinigų suma ir pan.); 2) ar šio dokumento turinys patvirtina paskolos sutarties dalyko perdavimą paskolos gavėjui. Sprendžiant dėl antrosios sąlygos buvimo, t. y. ar dokumento, kuris įvardijamas kaip paprastasis vekselis, bet neturi paprastojo vekselio galios, turinys patvirtina paskolos sutarties dalyko perdavimą paskolos gavėjui, būtina vadovautis kasacinio teismo išaiškinimais šiuo klausimu. Kasacinis teismas yra pažymėjęs, kad tiek rašytinei paskolos sutarčiai, tiek ir rašytinės paskolos sutarties reikalavimus atitinkančiam dokumentui keliami tapatūs turinio reikalavimai, t. y. kad jų turinys patvirtintų paskolos teisinių santykių egzistavimą. Paprastai šiuose dokumentuose turėtų būti atskirai, padarant atitinkamą įrašą, užfiksuotas paskolos sutarties dalyko perdavimo paskolos gavėjui faktas <...>, nes tai sudaro prielaidas sutarties šalims išvengti su tuo susijusių ginčų ateityje, tačiau net jeigu toks faktas tiesiogiai ir nėra užfiksuotas, jis gali būti nustatomas (patvirtinamas) teismui vadovaujantis sutartinių santykių teisinio kvalifikavimo ir sutarčių aiškinimo taisyklėmis, reglamentuotomis CK 6.193-6.195 straipsniuose, aiškinant rašytinės sutarties arba rašytinės sutarties reikalavimus atitinkančio dokumento sąlygas, vertinant pavartotą terminiją, gramatinės išraiškos formas.“ (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. gegužės 30 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-7-100-496/2019).

Išvados

1. Vekselio, kaip abstraktaus vienašalio sandorio pagrindu, sukuriamas naujas civilinių teisių objektas – vertybinis popierius, kuriuo jį išrašęs asmuo be sąlygų įsipareigoja tiesiogiai ar netiesiogiai sumokėti tam tikrą pinigų sumą vekselyje nurodytam asmeniui pats arba įsako tai padaryti kitam bei kuriame įtvirtinta prievolė dalyvauja civilinėje apyvartoje kaip savarankiška abstrakti prievolė. Vekselis yra ne tik vertybinis popierius, prievolės įvykdymo užtikrinimo būdas, bet ir universalus atsiskaitymo bei kreditavimo įrankis. Teisinis reguliavimas nustato dvi vekselių rūšis – įsakomuosius ir paprastuosius. Privalomieji vekselio rekvizitai ir vekselio pateikimo apmokėti terminų taisyklės įtvirtinti Lietuvos Respublikos įsakomųjų ir paprastųjų vekselių įstatyme.
2. Teisingas vekselio mokėjimo terminų nustatymas, taip pat teisingas ir laiku vekselio pateikimas apmokėti leidžia pasinaudoti šio instituto privalumu – išvengti teismo proceso pareiškiant reikalavimą dėl neįvykdyto įsipareigojimo ir jo įrodinėjimo.
3. Tuo atveju, kai vekselis netenka vertybinio popieriaus teisinio statuso dėl tam tikrų trūkumų jo turiniui ar buvo praleistas terminas pateikti vekselį apmokėti, iš vekselio kylanti prievolė praranda besąlygiškumą bei abstraktumą, tačiau reikalavimo teisė pagal išrašytą vekselį savaime nesibaigia, o jai patenkinti taikomos atitinkamos Civilinio kodekso, reglamentuojančio prievolinius teisinius santykius, normos. Šalims atsiranda įrodinėjimo pareiga.

Literatūra

1. Jurkevičius, V. (2019). *Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika dėl vekselio, neturinio vertybinio popieriaus statuso, įrodomosios reikšmės*. Lietuvos teisė. Esminiai pokyčiai. MRU, 71–75.
2. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas [Civilinis kodeksas]. (2000). *Valstybės žinios*, 2000. Nr. VIII-1864.
3. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. (2002). TAR Nr. Nr. 1021010KODE00IX-743 (galiojanti suvestinė redakcija nuo 2024-01-01).
4. Lietuvos Respublikos įsakomųjų ir paprastųjų vekselių įstatymas [ĮPVI]. (1999). TAR Nr. 0991010ISTAIIII-1087 (galiojanti suvestinė redakcija nuo 2021-01-01).
5. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1999 m. rugsėjo 13 d. Nutarimas Nr. 987 Dėl vekselių naudojimo taisyklių patvirtinimo. TAR Nr. 0991100NUTA00000987.

6. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1999 m. rugsėjo 13 d. Nutarimas Nr. 988 Dėl vekselių ir čekių protestavimo taisyklių ir notarų vykdomųjų įrašų atlikimo tvarkos aprašo patvirtinimo. TAR Nr. 0991100NUTA00000988 (galiojanti suvestinė redakcija nuo 2021-01-01).
7. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos 2007 m. spalio 1 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-216/2007.
8. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. sausio 22 d. nutartis civilinėje byloje Nr. K-3-8/2007.
9. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. gegužės 30 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-7-100-496/2019.
10. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. liepos 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-314/2010.
11. Kauno apylinkės teismo 2022 m. balandžio 1 d. sprendimas už akių civilinėje byloje Nr. e2-2140-959/2022.

THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS OF THE APPLICATION OF THE PROMISSORY NOTE

Summary

A promissory note, as a security, has a number of advantages compared to other documents formalising loan relationships and is quite widely used. The universality of the promissory note is determined by the fact that the promissory note is also used as a way of ensuring the fulfilment of the obligation or as a crediting and settlement tool. In addition, a promissory note, as an object of civil rights, can be bought, sold, or pledged, or all rights are otherwise transferred according to the promissory note. If the issuer of the promissory note does not fulfil their obligations according to the issued promissory note, the creditor does not need to go to court. By performing the necessary steps provided by law and following the established procedure, the promissory note becomes an enforceable document. Therefore, the proper application of the rules governing the institution of the promissory note is a necessary condition for the promissory note to be effective for its holder. The article analyses the concept of a promissory note, mandatory requirements for the content and form of a promissory note, terms and procedures for payment and presentation of a promissory note. It briefly discusses the types of promissory notes. The importance of the deadline for submitting the bill of exchange for payment is emphasised, which ensures the possibility of the holder of the bill of exchange to use the advantage of the bill of exchange institute, i.e., to avoid legal proceedings due to an unfulfilled obligation, which ensures a faster and less expensive non-judicial process. Problematic issues are highlighted on the basis of actual court practice, which clarifies the possibilities of meeting claims arising from a promissory note for the holder of the promissory note after the promissory note loses its status as a security since there is little scientific research on this issue. The research methods used are the analysis of legal acts, court practice, and scientific literature.

Keywords: security, promissory note, loan agreement

Informacija apie autorę

Kristina Lukauskaitė-Valatkė. Kauno kolegijos Verslo fakulteto Vadybos ir teisės katedros lektorė. Mokslinių tyrimų kryptys: verslo teisė, sutarčių teisė.
El. pašto adresas: kristina.lukauskaite@go.kauko.lt